अध्याय १७ वा.

श्रीगणेशायनमः ॥ श्रीसरस्वत्यैनमः ॥ श्रीगुरुभ्योनमः ॥
श्रीकुलदेवतायैनमः ॥ श्रीसीतारामचंद्राभ्यांनमः ॥
श्रीसद्गुरुसाईनाथायनमः ॥

गताध्यायीं अभिवचन । कीं ये अध्यायीं होईल निरूपण ॥
श्रेय आणि प्रेयलक्षण । सादरें श्रवण तें कीजे ॥ १ ॥
प्रकाश आणि अंधःकार । जैसे अन्योन्य वृत्ताकार ॥
भिन्नरूप ते परस्पर । श्रेय प्रेय तया परी ॥ २ ॥
प्रेयार्थ जयाचें मन धांवें । स्वार्थापासाव तो भ्रंश पावे ॥
श्रेय तें विवेकरूप आहे । अविवेक रूप प्रेय कीं ॥ ३ ॥
श्रेयाचा विषय केवळ विद्या । प्रेयाचा तो निखळ अविद्या ॥
प्रेय कधीं ना भुलवी सूज्ञां । श्रेय अज्ञां नावडे ॥ ४ ॥
जोंवरी कनक कामिनी होड । इंद्रियांसीं विषयांची आवड ॥
विवेक वैराग्या नाहीं जोड । प्रेयचि गोड तोंवरी ॥ ५ ॥
नीरक्षीराची मिसळ । तेवी प्रेयश्रेयांची भेसळ ॥
जेवी दुग्ध तेवढें निवळ । सेविती मराळ मानसीं ॥ ६ ॥
तेवीच जे धीर बुद्धिमंत । विवेकी आणि भाग्यवंत ॥
श्रेयास केवळ लोलंगत । प्रेयासीं विन्मुख सर्वदा ॥ ७ ॥

तेच पहा मंदबुद्धी । शरीर पशु पुत्र धन मानादी ।।
योगक्षेमाच्या लागोनी नादीं । प्रेय साधिती एकलें ।। ८ ।।
श्रेय काय प्रेय काय । ज्ञात झालें जरी उभय ।।
तसाचा ग्रहण व्यवसाय । जरी स्वायत्त[1] पुरुषासी ।। ९ ।।
तरीही प्राप्त होतां उभय । निवड करणें अवघड विषय ।।
करूनी मंदबुद्धीवरी जय । आलिंगी प्रेय तयासी ।। १० ।।
मारूं श्रेय आदरूं प्रेय । पुरुषार्थ तो हाचि होय ।।
असतां पयमिश्रित तोय । पयची घेई हंस जसा ।। ११ ।।
श्रेय आणि प्रेय हीं दोन । जरी हीं पुरुषाचें स्वाधीन ।।
असमर्थ कराया हें विवेचन । विवेकहीन मंदमती ।। १२ ।।
श्रेय तें आहे कशांत । आरंभीं जाणिलें पाहिजे निश्चित ।।
मग येतां प्रतिबंध मार्गांत । प्रतिकार साद्यंत करूंये ।। १३ ।।
येथेंच पुरुषार्थ दृष्टीपुढां । येवोनीठाके दत्त निधडा ।।
म्हणोनी श्रेयार्थेची करा झगडा । करोनि धडा बुद्धीचा ।। १४ ।।
अतर्क्य संसारचक्राचे फेर । अखंड भ्रमती अष्टौप्रहर ।।
अध्यात्मिकादि त्रिताप प्रखर । दुर्निवार नर साहे ।। १५ ।।
तेणें अत्यंतिक दुःखकहर । सहन करितां होई जर्जर ।।
शोधी मग तन्निवर्तनपर[2] । सोपीं सुखकर साधनें[3] ।। १६ ।।
दुःसह हें भवचक्र परिवर्तन । होईल कैसें याचें स्तंभन ।।
तदर्थ असेल काय साधन । हें अन्वेषण[4] आदरी ।। १७ ।।
थोर भाग्यें हे बुद्धी उपजतां । तेथून निपजे पुरुषार्थता ।।
मग तो सदुपाय साधकता । निजस्वार्थावरील ।। १८ ।।

१ स्वावलंबी. २ दूर करणं. ३ उपाय. ४ शोध.

अनादि अविद्या अथवा माया । शुक्तिरजत मृगजलवत् वाया ॥
अध्यासरूप महदंतराया । विलया नेलें पाहिजे ॥ १९ ॥
स्वप्नांत सोन्याच्या गारा वर्षती । प्रयत्नें सांठवण केल्या अमितीं[1] ॥
वाटे वेळीं कामास येती । हारवून जाती जाग्रतीं ॥ २० ॥
दृष्टादृष्ट भोग वासना । आशा तृष्णा वा कामना ॥
सदैव प्रतिबंधक जाणा । समूळ खोणा[2] या आधीं ॥ २१ ॥
अशक्य दिसाया सूर्यकरें[3] । बुद्धि जेथून माघारी फिरे ॥
जेथ वेदश्रृतीचें पाऊल न शिरें । तें निजकरें गुरू दावी ॥ २२ ॥
काम क्रोध उभयवृत्ति । करूं न देती ज्ञान प्राप्ति ॥
श्रवण मनन समाधि विच्छि[4]त्ति । हातों हातीं त्या करिती ॥ २३ ॥
दीपांकर्पूरां होतां लगटी । संभवे काय लोटां[6]लोटी ॥
उभयत्र भेटी होण्याची खोटी । दीपत्वें उठें कर्पूर ॥ २४ ॥
श्रृतिस्मृतीला अविहित । दुष्कर्मीं लोळें जो आंवरत ॥
ज्ञानी असून काय हित । विहिताविहित जो नेणें ॥ २५ ॥
तैसाच जो नित्य अशांत । अंतःकरण असमाहित ॥
इंद्रियलौल्यें विक्षिप्तचित्त । ज्ञानें निर्वृ[7]त्त होईना ॥ २६ ॥
ज्याचें चित्तास समाधान । जो गुरूपुत्र आचारवान ॥
ज्याचें निश्चल आत्मानुसंधान । ज्ञानसंपन्न तो एक ॥ २७ ॥
हो संसार वा मोक्षगामी । जाणें जरी निजधामी ॥
होई शरीर[8]रथस्वामी । केवळ वाग्[9]मी काय करी ॥ २८ ॥

---

१ पुष्कळ. २ खणून काढा. ३ सूर्यप्रकाशानें. ४ भंग. ५ समागम. ६ पिछेहाट, मागें फिरणें. ७ सुखी. ८ शरीररूपी जो रथ त्याचा धनी. ९ वाचाळ, नुसता शब्दच्छल करणारा.

येथें वाचेसी नाहीं थार । अभ्यास एक सर्वसार ॥
रथस्थानीं[1] योजी शरीर । स्वयें स्थीर बैसेगा ॥ २९ ॥
या निज शरीराच्या रथीं । निजबुद्धीस करी सारथी ॥
स्वयें स्वामी बैस रथीं । स्वस्थचित्तीं ऐस तूं ॥ ३० ॥
दुर्गमरूप रैसमार्गराजी[2] । कंठावया मग सारथी योजी ॥
आंवरी मनःप्रैगहांमाजी[3] । दशेंद्रियवाजी[4] उच्छंखळ ॥ ३१ ॥
घोडें जरी सैरा[5] धांवती । लगाम राखील स्थानावरती ॥
तो निरवून सारथिया हातीं । स्वस्थ चित्तीं बैसे तूं ॥ ३२ ॥
सारथी कुशल आणि निपुण । तरीच घोडे चालती कसून ॥
तोच मनःप्रग्रहपराधीन[6] । होतां बलहीन होतसे ॥ ३३ ॥
विवेक बुद्धीचें सारथ्य जेथ । जो समनस्क[7] समाहितचित्त[8] ॥
तयासीच परमपद प्राप्त । इतर मार्गांत थकतात ॥ ३४ ॥
जयाचें सदा अयुक्त मन । तया न कदा समाधान ॥
तया न तत्पदाभिगमन । संसार परिवर्तन चुकेना ॥ ३५ ॥
ऐसें तें पद परम मोठें । वास्तव्य तरीं तयाचें कोठें ॥
मनींची हे आशंका फिटे । प्रकटे जैं तें ओपैसें ॥ ३६ ॥
येथें न चले तर्कवाद । अनुवाद प्रवाद वा संवाद ॥
ईशकृपेनेंच लागेल दाद । इतर वाद ते व्यर्थ ॥ ३७ ॥
नचले येथ तर्काची चतुराई । तर्कज्ञमति कुंठीत होई ॥
भोळा भावचि सिद्धीस जाई । हेंच नवलाई येथील ॥ ३८ ॥

१ रथाचे ठिकाणीं. २ विषयांचे अनेक मार्गांची परंपरा. ३ मनरूपी लगामानें. ४ दशेंद्रियरूप दहा घोडे. ५ वाटेल तिकडे. ६ लगाम ताब्याबाहेर गेल्यावर. ७ मनावर ज्याचा ताबा आहे तो. ८ ज्याचें चित्त समाधान पावलें आहे.

सम्यग्ज्ञानासि जें कारण । ते गति आन ते बुद्धिही आन ॥
तो आगमज्ञही वेगळाच जाण । उत्तम ज्ञानदानी जो ॥ ३९ ॥
काया अमोलीक चालिली वाया । धन काम ही दुपारची छाया ॥
जाणोनि हरीची दुर्घट माया । लागे पाया संतांच्या ॥ ४० ॥
संत भवसागरींचें तारूं । तूं हो तेथील एक उतारू ॥
तयावीण पैलपारू । कोण उतरूं समर्थ ॥ ४१ ॥
विवेक वैराग्य यांची जोड । बांधील तयांची जो सांगड ॥
तो हो का जडमूढ दगड । अवघड ना त्या भवसिंधू ॥ ४२ ॥
षड्गुणैश्वर्य भगवंताचें । वैराग्य हें प्रथमैश्वर्य साचें ॥
असतील जे महद्भाग्याचे । विना इतरांचे वाट्या नये ॥ ४३ ॥
विहित[1]कर्म केलियावीण । होईना चित्तशुद्धि निर्माण ॥
चित्तशुद्धी न होतां जाण । ज्ञान संपादन घडेना ॥ ४४ ॥
तस्मात कर्मचि एक जाण । ज्ञान प्राप्तीचें मूळ कारण ॥
नित्यनैमित्तिक कर्मानुष्ठान । तेणेंच क्षाळण मळाचें ॥ ४५ ॥
एवं शुद्ध झालेल्या चित्तीं । विवेक वैराग्या उत्पत्ति ॥
शमदमादि साधन संपत्ति । विदेह मुक्ति ये हातीं ॥ ४६ ॥
फळ काम संकल्पत्यागें । चित्तैकाग्रतेच्या योगें ॥
अनन्यत्वें जो गुरूसीं शरण रिघे । पदरीं घे त्या सद्गुरू ॥ ४७ ॥
जो बहिःप्रवृत्तिशून्य । भावीक भक्त अनन्य ॥
ज्ञानलाभें होई प्रज्ञ । उपाय अन्य चालेना ॥ ४८ ॥
तेंही ज्ञान लाभल्यावरी । अधर्ममार्गें आचरण करी ॥
अत्र ना अमुत्र खालीं ना वरी । त्रिशंकूपरी लोळकंबें ॥ ४९ ॥

१ शास्त्रानें योग्य म्हणून ठरविलेलें.

जीवाची जे अज्ञान वृत्ति । तीच खरी संसार प्रवृत्ति ॥
झालिया आत्मज्ञान प्राप्ति । तेच निवृत्ति संसारा ॥ ५० ॥
आत्मज्ञ सदा अहंभाव रहित । धर्माधर्म शुभाशुभ विरहित ॥
तयांस तें संसारांतर्गत । हिताहित काय पां ॥ ५१ ॥
विराली देहाहंकार वृत्ति । तात्काळ तेथेंच संचली निवृत्ति ॥
तीच जीवाची परमात्म स्थिति । खूण निश्चिती बांधावी ॥ ५२ ॥
प्रवृत्ती ठायीं शत्रू मित्र । निवृत्तीचें तों हें विचित्र ॥
मीच मी पाहतां सर्वत्र । शत्रुत्वमित्रत्व तें कैंचें ॥ ५३ ॥
ऐसिया महासुखापुढें । देह महद्दुःख तें बापुडें ॥
तैं कोण ऐहिक सुखा रडे । महत्सुख आतुडे जें ॥ ५४ ॥
ऐहिक दुःखाचे डोंगर । कोसळोत मग तयावर ॥
परी तो न हाले लवभर । गिरीवर केवळ धीराचा ॥ ५५ ॥
भगवंत ज्यावरी प्रसन्न होतो । त्यालाच मग तो वैराग्य देतो ॥
त्याशीं विवेकाची सांगड बांधितो । पार उतरवितो भवसागर ॥५६॥
आदर्शी उमटल्या मुखापरी । स्पष्टात्मदर्शनीं हेतु जो धरी ॥
तया येथें भू[1]कीं ब्रह्मलोक वरी । जागा तिसरी नाहींच ॥ ५७ ॥
यागीं होतां देवता तृप्ति । पितृलोकाची होईल प्राप्ति ॥
लाधेल कर्म फलोपभुक्ति । आत्मसंवित्ति लाधेना ॥ ५८ ॥
गंधर्व महर्जनस्तपः सत्य । तेथील आत्मदर्शन अति अविविक्त[2] ॥
यालागीं जे आत्मदर्शनासक्त । भूलोक यथोक्त वांच्छिती ॥५९॥
येथें होते चित्तशुद्धि । आदर्शापरी निर्मळ बुद्धि ॥
शुद्ध आत्मस्वरूप त्रिशुद्धि । प्रतिबिंबीत होतसे ॥ ६० ॥

१ खालीं भूलोक आणि वर ब्रह्मलोक. २ अस्पष्ट.

तुजें स्थान जें ब्रह्मलोक । तेथेंही होतो आत्मावलोक[1] ॥
परी सायास लागती अनेक । कष्टकारक अतितर तो ॥ ६१ ॥
सर्पावाणी[2] माया वेटाळीं । अंक्षी[3] आंतून आतडीं पिळी ॥
बाहेरही सर्वांग कवटाळी । समर्थ टाळी कोण तिये ॥ ६२ ॥
तुह्मी बसल्या बसल्या पहातां । खिशांत पन्नासपट रुपये असतां ॥
काढां पाहूं बाहेर आतां । ब्रह्म तों खिशांत तुमचेच ॥ ६३ ॥
काढा ह्मणतां हात घालिती । गृहस्थ पुडकें खिशांतून काढिती ॥
दहादहांच्या पंचविंशती । नोटा मोजिती पुडक्यांत ॥ ६४ ॥
गृहस्थ विरघळे मनींचें मनीं । केवढे महाराज अंतर्ज्ञानी ॥
मस्तक ठेविती तयांचे चरणीं । आशिर्वचनीं उत्कंठा ॥ ६५ ॥
मग बाबा ह्मणती ते वेळे । गुंडाळ आपुलें ब्रह्म गुंडाळें ॥
लोभाचें जहाल्यावीण वाटोळें । ब्रह्म न मिळे तुज लागीं ॥ ६६ ॥
पुत्रपश्वादि वित्तार्जन । आसक्त यांतचि जयाचें मन ॥
तयास कैचें ब्रह्मज्ञान । द्रव्यव्यवधान न सुटतां ॥ ६७ ॥
महा कठिण वित्तमोह । तृष्णावर्त दुःखगोह[4]
मदमत्सर मकर दुःसह । एक निस्पृह तरेल ॥ ६८ ॥
लोभाशीं ब्रह्माचें अखंड वैर ।तेथें ध्याना नाहीं अवसर ॥
कैची मुक्ति विरक्ति साचार । आचारभ्रष्ट लोभिष्ठ ॥ ६९ ॥
लोभा ठायीं नसे शांती । ना समाधान ना निश्चिंती ॥
एक लोभ वसतां चित्तीं । जाती मातींत साधनें ॥ ७० ॥
श्रुति स्मृतीस अविहित । ऐसें निषिद्ध जें दुश्चरित ॥
त्यांतचि सदैव जो आसक्त । असमाहित चित्त तो ॥ ७१ ॥

---

१ आत्मप्राप्ति. २ सर्पाप्रमाणें. ३ सदां. ४ दुःखाचा डोह.

तया नांव विक्षिप्तचित्त । सदैव दुष्कर्मी व्यावृत ॥
अखंड विषयकर्दमीं लोळत । हिताहित देखेना ॥ ७२ ॥
होका ब्रह्मविज्ञान संपन्न । नाही जों फलेच्छेसि निर्विण्ण ॥
तों वरी वांव तें ब्रह्म विज्ञान । आत्म संपन्न नाहीं तो ॥ ७३ ॥
कोण कांहीं मागूं येतां । अधिकार पाहती संत प्रथमता ॥
जैसी जयाची योग्यायोग्यता । तैसेंच त्यातें देती ते ॥ ७४ ॥
जया मनीं रात्रंदिन । देहाभिमान विषयचिंतन ॥
तया गुरूपदेशाचा शीण । व्यर्थ नागवण उभयार्थी ॥७५ ॥
चित्तशुद्धि जाहल्यावीण । परमार्थी रिघूं पाहे जो आपण ॥
ज्ञान गर्वाचीं ती मिरवण । केवळ शीण तो खरा ॥ ७६ ॥
यास्तव रुचेल तेंच बोलावें । पचेल तितुकेंच अन्न खावें ॥
ना तरी व्यर्थ अजीर्ण व्हावें । हें तो ठावें सकळिकां ॥ ७७ ॥
माझा भांडार भरपूर आहे । देईन जों जों जें जे चाहे ॥
परी ग्राहकाची शक्ति पाहें । देतों मी साहे तेंच कीं ॥ ७८ ॥
ऐकाल जरी हें लक्ष देऊन । पावाल तुम्ही कृतकल्याण ॥
या पवित्र मशिदींत बैसून । असत्य भाषण न करी मी ॥७९॥
ही संतवाक्यसुधासरिता । भावार्थे येथें बुडी देतां ॥
अंतर्बाह्य लाधे शुद्धता । क्षाळण होतां मळाचें ॥ ८० ॥
ऐसा साईनाथाचा महिमा । वर्णूं जातां न पुरे सीमा ॥
उपमूं कैसें त्या निरूपमा । शुद्धप्रेमा आधीन तो ॥ ८१ ॥
माऊली ती सकळांची । विश्रांति आर्तश्रांतांची ॥
कल्पवल्ली आश्रितांची । दीना दुबळ्यांची की छाया ॥ ८२ ॥

१ गढलेला. २ विरक्त. ३ फुकट. व्यर्थ.

संसारावरी पाणी देऊन । गिरीकपाटीं मौन धरून ॥
एकांतवास स्वीकारून । निजकल्याणैक दक्ष जो ॥ ८३ ॥
ऐसे संत असती बहुत । केवळ जे साधिती निजस्वार्थ ॥
अथवा केवळ निजपरमार्थ । कायकी अर्थ इतरातें ॥ ८४ ॥
तेवी न साईबाबा महंत । नसतां आप्तेष्ट गणगोत ॥
घरदार वा जायासुत । प्रपंचांत राहती ॥ ८५ ॥
करतल भिक्षा पांच घरा । तरुतलवास अष्टौ प्रहरा ॥
मांडूनि थिता प्रपंच पसारा । व्यवहार सारा शिकविती ॥ ८६ ॥
साधूनि निज ब्रह्मस्थिति । जनतेच्या कल्याणा झिजती ॥
ऐसे संत महामती । विरळा जगतीं असतील ॥ ८७ ॥
धन्य तो देश धन्य तें कुळ । धन्य तीं आईबापें निर्मळ ॥
धन्य त्यांचा कुसवा सोज्वळ । प्रसवला निर्मळ हें रत्न ॥८८॥
आनायासें परिस लाधला। पाषाण समजुनी बहुतीं झुगारिला ॥
शिरडींत या परम भागवताला ।कोणी न ओळखिला बहुकाळ॥८९॥
जैसें उकिरडा रत्न पडावें । पोरांबाळां सांपडावें ॥
त्यांनीं वाटेल तेथें उडवावें । खुशाल तुडवावें दगडसें ॥ ९० ॥
असो यापरी तो ब्रह्माचा भोक्ता । आशिर्वचनीं पावे तृप्तता ॥
तीच गत तुम्हा आम्हा समस्तां । बिकट रस्ता सोडावा ॥९१॥
जोंवरी बाह्य विषयांचें सेवन । शब्दश्रवण स्पर्शसंवेदन ॥
आमोदाघ्राणन[1] बाह्यांगदर्शन । तों न विरोधन[2] विषयार्थी ॥ ९२ ॥
झालियाविण इंद्रियनिरोधन । स्वभावप्रवृत्तिपरावर्तन[3] ॥
प्रत्यग्रूपाचें[4] अवलोकन । वा तद्बोधन[5] अशक्य ॥ ९३ ॥

---

१ सुगंध घेणें. २ संयमन. ३ विन्मुखपण. ४ प्रत्यगात्म्याचें. ५ त्याचा प्रबोध.

आधीं व्हावें सर्वेषणाविहीन । मग सद्‌गुरूसीं अनन्य शरण ॥
ऐसा जो दृढ श्रद्धासंपन्न । आत्मविज्ञाना पात्र तो ॥ ९४ ॥
श्रोत्रादि पंचज्ञानेंद्रियें । त्यागिजेतील जैं स्व स्व विषयें ॥
मन संकल्प विकल्प स्वयें । त्यागील निश्चयें जे काळीं ॥ ९५ ॥
एवंप्रतिनिवृत्त जैं अंतर । बुद्धिही सांडील निश्चयव्यापार[1] ॥
तेच ते परमगति साचार । निर्विकार ब्रह्म तें ॥ ९६ ॥
बुद्धी होईल निश्चयशून्य । चित्तही जैं पावेल चैतन्य ॥
तैंच तोच एक न तदन्य । आत्म्यातें धन्य जाणील ॥ ९७ ॥
होतां विषयांपासून विन्मुख । होतील इंद्रियें आत्मोन्मुख ॥
तेव्हांच प्रगटेल निजसुख । इतर सर्व असुख तें ॥ ९८ ॥
जें विषय विकार प्रच्छन्न[2] । अतिसूक्ष्म दुर्दर्श[3] आत्मज्ञान ॥
परमानंदप्राप्तीचें साधन । अतिगहन आकळाया ॥ ९९ ॥
हिरण्यगर्भपदापर्यंत । इहामुत्र[4] विषयीं विरक्त ॥
तोच एक ब्रह्मपदाभिषिक्त[5] । तो एक मुक्त जाणावा ॥ १०० ॥
चित्तास विषयापासून । हळूहळू माघौते[6] फिरवून ॥
आत्मरूपीं स्थिर करून । आत्मज्ञान जोडावें ॥ १०१ ॥
इहामुत्रफळभोगविराग । हर्ष शोकादि द्वंद्वत्याग ॥
बुद्धिमंतासींच हा भोग । अध्यात्मयोग तो हाची ॥ १०२ ॥
अधिदैवाध्यात्माधिभौतिकीं[7] । निखिल वडवानल ज्वालादिकीं ॥
संतप्त संसारार्णवोदकीं[8] । कोण कीं सुखी असेल ॥ १०३ ॥

---

१ निश्चय करण्याचा जो बुद्धीचा व्यापार तो. २ विषय विकार यांनीं झांकलेलें. ३ दिसण्यास अवघड. ४ या लोकींचें व परलोकींचे विषय. ५ ब्रह्मपदावर ज्याला अभिषेक झाला आहे असा. ६ माघारा. ७ अधिदैव, अध्यात्म, आधिभौतिक या तीन तापांत. ८ संसाररूपी सागरांत.

तेणें व्हावया निजसमुद्धरण । व्हावें साईप्रसादसंपन्न ॥
करावें तच्चरित्रावलोकन । श्रवण मनन सादरें ॥ १०४ ॥
हें श्री साईनाथ चरित्र । श्रोतीं सपुत्र[1] मित्र कलत्र ॥
परिसतां साधेल इह परत्र । लीला विचित्र बाबांची ॥ १०५ ॥
सभाग्य श्रद्धाळू श्रोते । तेचि या कथांचे परिसते ॥
परिसतां अति हळुवार चित्तें । शांतते येते शांतता ॥ १०६ ॥
या कथांनिस्यंदनिर्झरें[2] । कर्माकर्मलवण[3] विरें[4] ॥
श्रवणद्वारें नयनीं शिरें । रूप साजिरें साईचें ॥ १०७ ॥
चरित्रश्रवणें पातकां ऱ्हास । चरित्र श्रवणें काळावरी कास[5] ॥
चरित्र श्रवणें परमोल्हास । श्रोते निरायास पावती ॥ १०८ ॥
श्रवणें शुद्ध अंतःकरण । श्रवणें चुकेल जन्ममरण ॥
श्रवणें श्रोतयां ब्रह्मपण । केवळ[6] ब्रह्मार्पणकर्मानें[7] ॥ १०९ ॥
ऐसा हा सांईसेवाकाम[8] । सेवकां सदां करी निष्काम[9] ।
निज भक्ता श्री साईराम । देईल आराम सर्वदा ॥ ११० ॥
भागशः या ग्रंथाचें वाचन । अथवा श्रवण आणि परिशीलन ॥
मनन आणि निदिध्यासन । करा अनुदिन श्रोते हो ॥ १११ ॥
'आनंदं ब्रह्मेतिव्यजानात्' । हें तरी तैतेरिय श्रुति विख्यात ॥
तेंच ते बाबा अनुवादत । श्रुतिनिर्णीत भक्तांतें ॥ ११२ ॥
फिकीर न करावी यत्किंचित । सदा असावें आनंदभरित ॥
चिंता न करावी आमरणांत । उपदेश नित्य बाबांचा ॥११३॥

१ आपले कुटुंब व पुत्र आणि आप्तांसह. २ या कथारूप झऱ्याचें प्रवाहांत. ३ कर्म व अकर्म रूपक्षार. ४ नाश. ५ झगडण्याची तयारी. ६ फक्त. ७ हातून जें जें कर्म घडेल त्याच्या फलाची इच्छा न ठेवतां तें ब्रह्मार्पण केल्यानें. ८ साईच्या सेवेची इच्छा. ९ इच्छारहित.

असो ब्रह्मतत्व निर्धारण । हें या अध्यायाचें धोरण ॥
कीं हीं नौका भवतारण । जाईल शरण साईस त्या ॥ ११४ ॥

हितवचन वारंवार । सांगावें करावा परोपकार ॥
बाबा तयाचा करून अनुकार । तदनुसार प्रवर्तती ॥ ११५ ॥

हें सयुक्तिक कीं अयुक्तिक । हें मतभेद केवळ वैय्यक्तिक[1] ॥
जेणें सामान्य जनतेसीं तोखें[2] । तोच कीं रोख ये ग्रंथीं ॥ ११६ ॥

हेंचि आहे येथें प्रयोजन । बाबा जाणीत कार्यकारण ॥
जैसें तयांचें मनेप्सित जाण । होष्यमाण[3] ही तैसेंच ॥ ११७ ॥

गुरुमुखींच्या कथा ऐकाव्या । अतर्क्य लीला अनुभवाव्या ॥
स्मरतील त्या संग्रहीं ठेवाव्या । परिसवाव्या इतरांतें ॥ ११८ ॥

साईचें हें चरित्र बरें । श्रवण करितां अत्यादरें ॥
श्रोतियावक्त्यांचें दैन्य हरे । दुर्दिन ओसरे अवघ्यांचें ॥ ११९ ॥

पाहोनि बाबांची अलौकिक लीला। कोण अभागी चकित न झाला॥
केवळ दर्शनमात्रेंचि निवाला । लीन झाला पदकमलीं ॥ १२० ॥

विशद चरितें या साईचीं । प्रशस्त चित्तें ऐकावयाची ॥
संधी येतां ऐसी सुखाची । कोण फुकाची दवडील ॥ १२१ ॥

पुत्र मित्र कलत्रावर्त[5] । कामक्रोधादिग्राह[6]युक्त ॥
नाना रोग तिंमिंगिलो[7]ज्जृंभित । उद्वेलित[8] आशाकल्लोळीं ॥ १२२ ॥

वेळीं उद्वेगाचा झटका । येवोनी जातो घटकोघटका ॥
द्वंद्व माजूनि उडतो खटका ॥ परी न तटका तोडवे ॥ १२३ ॥

---

१ व्यक्तिव्यक्तीचे. २ तोष. ३ होणारें. ४ कमी होई. ५ भोंवरा. ६ सुसरी, नक्र. ७ या नावाचा एक मोठा मासा. ८ खवळलेला.

स्वयेंच जीवास करावा बोध । कीं तूंच आहेस ब्रह्म शुद्ध ॥
झालासि देहसंगें बद्ध । नलिकापिनद्ध[1] शुक जैसा ॥ १२४ ॥
भुललासि केवळ मोहमाये । तेणें विसरलासि निज सोये ॥
तूझा तूंच सावध होये । स्वरूपा ये झडकरी ॥ १२५ ॥
भ्रमामुळें वाढला भ्रम । देहाभिमानादि संभ्रम ॥
मृगजलसम हें मी मम । जाणूनि निर्मम होईका ॥ १२६ ॥
या मी तूं पणाचे प्रपंचीं । गुंतावें कां नीट विंवंची[2] ॥
सोड आवळले पांय पंची[3] । उड्डाणें उंचीं विहरकीं ॥ १२७ ॥
मुक्त तेथें बद्धता असे । बद्धतेपाशीं मुक्तता वसे ॥
परता होऊनिया उभयदशे । शुद्ध स्ववशें राही बा ॥ १२८ ॥
हें तों साक्षेपतेचें ज्ञान । सुख वा दुःख सर्वाज्ञान ॥
दवडोनि संपादी विज्ञान । ब्रह्मज्ञान पाशींच[4] ॥ १२९ ॥
देहीं जोंवर मी तूं पणा । तों न तूं निज हिताचा देखणा[5] ॥
तो टाक, पाही आपआपणा । कृपणपणा भिरकावी ॥ १३० ॥
कुबेरासम धनवंत । भिक्षावृत्ति जरी विचरत ॥
तरी तें केवळ नष्ट चरित । विपरीत पण अज्ञानानें ॥ १३१ ॥
करावें नित्य सच्छास्त्र श्रवण । विश्वासें पाळावें सद्गुरुवचन ॥
राहूनि सदां सावधान । अनुसंधान राखावें ॥ १३२ ॥
पाहोनि जन ते आचार पद्धति । निजोद्धार मार्ग चोखाळती ॥
असंख्य जीव उद्धरती । सहज गति त्यांचेनी ॥ १३३ ॥
कदा येईल ऐसी घटका । घडेल भवपाशांतुनी सुटका ॥
जया अहर्निश हा मनास चटका । अवचट तटका तो सोडी ॥१३४॥

१ नळीला ज्यानें घट्ट पाय धरून जो उलटा आपल्यास टांगून घेतो असा पोपट. २ विचार कर. ३ हे पोपटा. ४ जवळच. ५ पाहणारा.

साधवेळ तो एकांत साधून। संसार निःसार ही गांठ बांधून ॥
अध्ययन आणि आत्मचिंतन। यांत चिरंतन[1] असावें ॥ १३५ ॥
भक्ति श्रद्धान्वित मनें। शिष्यें पूर्णविनयसंपन्नें ॥
शरण साष्टांग गेलियाविणें। ज्ञान केणें[2] गुरू न दे ॥ १३६ ॥
सर्वस्वीं गुरुशुश्रूशा करावी। बंधमोक्षवृत्ति[3] विवरावी ॥
विद्याविद्यादि प्रश्नीं धरावी। गुरूरावीं सफलता ॥ १३७ ॥
आत्मा कोण परात्मा कोण। कोणा न सांगवे गुरूवीण॥
गुरूही न येतां शरणपूर्ण। देती न कणही ज्ञानाचा ॥ १३८॥
गुरूविना इतरें देतां ज्ञाना। संसार निवर्तकतें होईना ॥
मोक्षफलप्रद लवहि असेना। मना ठसेना कदापि ॥ १३९ ॥
तस्मात गुरूविना ज्ञान नोहे। विदित सकल विद्वानां हें ॥
ब्रह्मात्मैक्य विषयीं सोये। समर्थ पाय गुरूचे ॥ १४० ॥
तेथें न करितां अनमान। सांडोनि ताठा अभिमान ॥
होवोनि अखंड दंडायमान। खालवा मान गुरुपदीं ॥ १४१
दासानुदास मी तुमचा। भरवसा एक तव पदाचा ॥
धरोनि पावलों म्हणा वांचा[4]। धडा जीवाचा दृढ करा ॥ १४२॥
मग पहा चमत्कार तयाचा। तो गुरुदयार्णव हेळावे साचा ॥
निजशेजीं तरंगाच्या। झेली वरच्यावरी तो ॥ १४३ ॥
शिरीं ठेवी अभयहस्त। इडा पिडा करोनि उद्ध्वस्त ॥
जाळोनि पातकाच्या राशी समस्त। उदी मस्तकीं फासी तो॥१४४
एवं ब्रह्मार्थिया ब्रह्मनिरूपण। हें तो केवळ निमित्त जाण ॥
जीवशीवैक्यतेची खूण। भक्तां संपूर्ण कथियेली ॥ १४५ ॥

१ निरंतर. २ ज्ञानाचा ठेवा. ३ बंधमोक्षाच्या गोष्टी. ४ वाचेनें.
५ लाटांच्या शय्येवर.

आतां महाराजांची एवढी । अतुल प्रज्ञा विद्या गाढी ॥
असतां थट्टेची काय ही प्रौढी । काय आवडी विनोदीं ॥ १४६ ॥
सहज शंका घेईल मन । परी पाहतां विचारून ॥
एकची आहे समाधान । सावधान परिसिजे ॥ १४७ ॥
मुलांबाळांसवें बोलतां । तयांच्या बोबड्या बोलांत रमतां ॥
प्रौढत्वाच्या कथा वार्ता । कधींही होतात कायकीं ॥ १४८ ॥
नसतें प्रेम कां तयावरी । तें काय वर्णूं सकेल वैखरी ॥
परी बोधप्रदान कुसरी । विनोद मस्करीं ही एक ॥ १४९ ॥
काय आहे रोग पोटीं । हे काय आहे बाळास दृष्टी ॥
मातेस पाजावी लागे गुट्टी । जरी तें हट्टी पिईना ॥ १५० ॥
कधीं अंजारून गोंजारून । कधीं नेत्र पिंजारून ॥
कधीं चदुर्दशरत्न[1] प्रयोजन । कधीं आलिंगन सप्रेम ॥ १५१ ॥
तींच होऊं लागतां प्रौढ । करावें वाटे तयांचें कोड ॥
परी बुद्धि तीव्र वा बोजड । तैसाच निवाड ज्ञानाचा ॥ १५२ ॥
तीव्र बुद्धीचें तीव्र ग्रहण । उपदेश ठरतां नलगे क्षण ॥
तेंच जडबुद्धीचें विलक्षण । बहूत रक्षण सायास ॥ १५३ ॥
समर्थ साई ज्ञाननिधी । जया भक्तांची जैसी बुद्धि ॥
आधीं निर्धारूनि पात्रशुद्धि । ज्ञान समृद्धि वितरत ॥ १५४ ॥
तयांस पूर्ण अंतर्ज्ञान । तयांस आधींच सर्वांची जाण ॥
जयास जैसें योग्य साधन । तयाचें नियमन तैसेंच ॥ १५५ ॥
जैसा जयाचा अधिकार । तयाचा आधींच करूनि विचार ॥
योग्यायोग्यतेनुसार । भक्तांचा भार बाबांना ॥ १५६ ॥

---

१ चवदाव्या रत्नाची (छडीची योजना.)

तैसेच आम्ही दिसाया थोर । परी त्या सिद्ध साईसमोर ॥
खरेच आम्ही पोरांहुनि पोर । विनोदीं आतुर सर्वदां ॥ १५७॥
विनोदाचें बाबा आगर । जे जे ठायीं जयासी आदर ॥
तें तें यथेष्ट पुरवूनि समग्र । राखीत अव्यग्र भक्तांस ॥ १५८॥
सुबुद्ध वा बुद्धिमंद । वाचितां प्रकटेल परमानंद ॥
परिसतां वाढेल श्रवण छंद । मननें स्वानंद संतुष्टी ॥ १५९ ॥
आवर्तनीं परमार्थबोध । निदिध्यासनीं महदाल्हाद ॥
सौख्य उपजेल अखंड निर्बाध । ऐसी अगाध ही लीला ॥१६०॥
भाग्यें जेणें अनुभव येथिला । यत्किंचितही असेल भोगिला ॥
कायावाचामनें तो खिळिला । अतर्क्य लीला साईची ॥ १६१ ॥
हेमाड साईपायीं शरण । विनोदमार्गें ज्ञानप्रदान ॥
भक्तकल्याण एक प्रयोजन । निमित्त जाण ब्रम्हार्थिया ॥१६२॥
पुढील अध्याय याहून गोड । श्रवणार्थियांचें पुरेल कोड ॥
माझिया जीवींची गुप्त होड । फोड फोडोनि पुरविली ॥ १६३ ॥
मी जाईन माधवापाशीं । बाबांचा निरोप देईन त्यांशीं ॥
पावेन कैसा अनुग्रहाशीं । सावधतेशी परिसा जी ॥ १६४ ॥

इति श्री संतसज्जन प्रेरिते । भक्त हेमाड पंत विरचिते ॥
श्री साई समर्थ सच्चरिते । ब्रह्मज्ञानकथनं नाम
सप्तदशोध्यायः

श्री सद्गुरु साईनाथार्पणमस्तु । शुभंभवतु ॥

---

१ एकावर एक पाठ. २ माधवराव देशपांडे ज्यांना बाबा शामा या नांवानें संबोधीत.

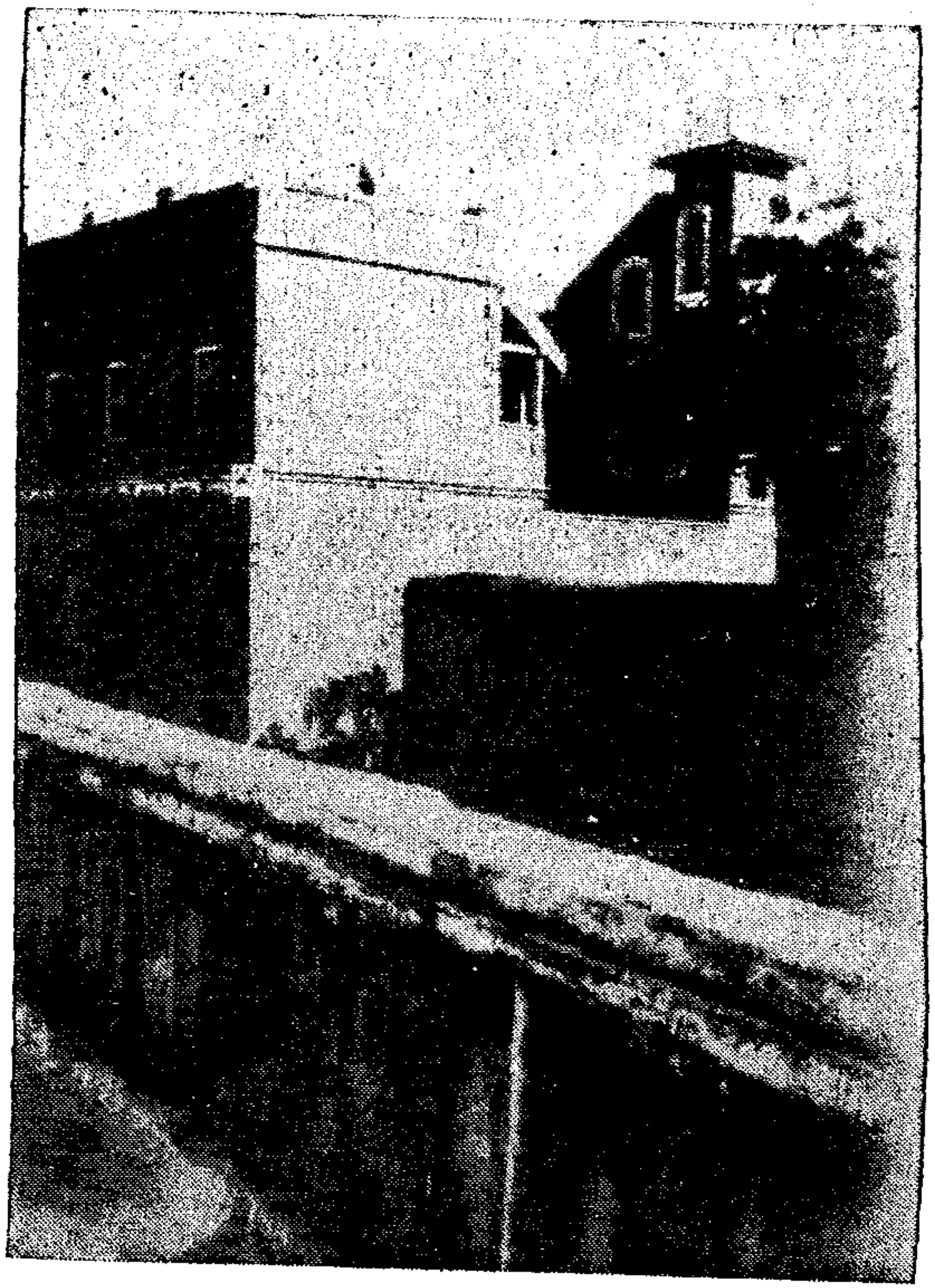

समाधीचे वाडयाचे देखावे.